

УДК 81'373:81'38]:82-991=124'01

ВЕРБАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АРХІТЕКТОРА В ТРАКТАТІ ВІТРУВІЯ “DE ARCHITECTURA”

Люба Олійник

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна 79000
e-mail: agapeluba@mail.ru

Проаналізовано лексичні одиниці та фрагменти тексту трактату Вітрувія “De architectura”, які творять словесний портрет архітектора. Досліджено лексико-семантичні та стилістичні особливості мовних засобів, використаних для характеристики архітектора. Встановлено, що в його описі основним стилістичним засобом виступає епітет. Усі епітети належать до позитивно-оцінних. Виокремлені мовні засоби розкривають авторське бачення ідеалу архітектора.

Ключові слова: вербальна характеристика архітектора, лексичні засоби, стилістичні засоби, епітет

У трактаті “De architectura” Вітрувій звертає велику увагу на характеристику архітектора, а саме на розгляд наук, які формують архітектора, його інтелектуальні, морально-етичні, професійні якості, здібності, відношення до виконання своїх обов’язків, рівень майстерності та досвіду, вдаючись до екскурсів в історію архітектури. Цей опис здійснюється за допомогою певних лексичних та стилістичних засобів, які творять словесний портрет архітектора. Хоч дослідженню проблеми словесного портрету присвячено чимало праць на матеріалі української [8], російської [1; 2], англійської [7], іспанської [3], казахської [6], марійської [5] та інших літератур, вербальний портрет архітектора залишався поза увагою дослідників не лише латинської, а й інших мов. З огляду на відсутність спеціальних досліджень, присвячених цьому питанню, метою роботи є виявити сукупність лексичних та стилістичних засобів, які характеризують архітектора в трактаті Вітрувія “De architectura”. Об’єктом дослідження слугують лексичні одиниці, висловлювання та фрагменти тексту, які творять словесний портрет архітектора. Предметом дослідження є лексико-семантичні та стилістичні особливості мовних засобів, використаних для характеристики архітектора.

Ключовою лексемою спеціальної – архітектурно-будівельної – лексики трактату є *architectus* (49 слововживань) – *інженер, конструктор, архітектор (універсальний будівничий)*, варіант якого – *architecton* (грецький термін ἀρχιτέκτων у латинській транскрипції) і *architector* зустрічається тільки у Плавта (Most. 760) паралельно з *architectus*. Однак в узус латинської мови за даними лексикографічних джерел [9, с. 222] увійшов латинізований завдяки кінцевому *-us* грецизм *architectus*.

Уже в першому розділі першої книги Вітрувій розглядає науки, які формують професію архітектора та його знання, зауважуючи, що наука архітектора опирається на багато

дисциплін і різних знань – *Architecti est scientia pluribus disciplinis et variis eruditionibus ornata* (1. 1, 1)¹.

Описуючи архітектурну науку (*disciplina*), автор використовує дієприкметник *condecorata* (1. 1, 11) – *прикрашена* в якості епітета, а також розширений епітет *abundans eruditionibus variis ac pluribus* – *та, яка наповнена різними і багатьма знаннями* (1. 1, 11). Висоти архітектури він метафорично називає найвищим храмом архітектури – *summum templum architecturae*; їх досягають ті, які з молодих років поступово піднімалися від вивчення однієї дисципліни до іншої – *qui ab aetate puerile his gradibus disciplinarum scandendo* (1. 1, 11), і які були виплекані знанням багатьох наук і мистецтв – *scientia plerarumque litterarum et artium nutriti pervenerint* (1. 1, 11). При цьому вживається дієприкметник *nutriti* в ролі метонімічного епітета. Не випадковим є й епітет *plerarumque* – *багатьох*, адже серед наук автор називає грамоту (*litterae*), креслення (*scientia graphidos*), геометрію (*geometria*), арифметику (*arithmetice*), історію (*historia*), філософію (*philosophia*), музику (*musica*), медицину (*disciplina medicinae*), юриспруденцію (*ius*), астрономію (*astrologia*) і пояснює значення кожної з них для архітектора.

Першою Вітрувій називає грамотність: *ut litteratus sit* (1. 1, 4) – *щоб був людиною грамотною*. Він мотивує це тим, що грамотність потрібна архітектору, щоб підтримувати пам'ять записами – *Litteras architectum scire oportet, uti commentariis memoriam firmiorem efficere possit* (1. 1, 4). Далі автор **вирізняє знання рисунка (креслення), яке архітектор повинен мати, щоб за допомогою креслень легше зобразити те, як він хоче створити задумане творіння – *graphidis scientiam habere, quo facilius exemplaribus pictis quam velit operis speciem deformare valeat* (1. 1, 4), тобто бути досвідченим рисувальником – *peritus graphidos* (1. 1, 4)**. Велику користь геометрії Вітрувій пояснює тим, що передусім вона вчить використовувати циркуль і лінійку, що полегшує складання планів і правильне використання кутників, рівнів і висків. Тому архітектор має бути *знаючим геометрію* – *eruditus geometria* (1. 1, 4).

Знайомство ж з історією, на думку автора, необхідне, бо архітектори часто планують у своїх творіннях багато прикрас, пов'язаних із історією, тому архітектор повинен всесторонньо знати історію – *historias complures noverit* (1. 1, 5). Що ж до філософії, то Вітрувій вважає, що вона робить високим дух архітектора (*philisophia vero perficit architectum animo magno*), щоб не був самовпевненим (*uti non sit adrogans*), але доброзичливим, справедливим і чесним без жадібності – *sed potius facilis, aequus et fidelis sine avaritia* (1. 1, 7). Автор наголошує, що архітектор не повинен бути жадібним і прагнути до наживи і зобов'язаний підтримувати гідність збереження свого доброго імені – *ne sit cupidus neque in muneribus accipiendis habeat animum occupatum, sed cum gravitate suam tueatur dignitatem bonam famam habendo* (1. 1, 7), тому йому потрібно уважно слухати філософів – *philosophos diligenter audiverit* (1. 1, 7). Щодо музики, то архітектор повинен її знати, щоб розуміти канонічну і математичну теорії – *Musicen autem sciat oportet, uti canonicam rationem et mathematicam notam habeat* (1. 1, 8). Відомо, що в театрах використовували мідні посудини, які поміщали під лавками в нішах згідно з математичними розрахунками звуків різної висоти і розподіляли згідно з музичною тональністю для того, щоб голос актора звучав в унісон із розпо-

¹ Тут і далі приклади подаються за виданням: Vitruvii de architectura libri decem. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. – Lipsiae, 1912. – 282 р. Цифри в дужках позначають книгу трактату, главу і абзац.

діленими в такий спосіб посудинами і, стаючи від цього сильнішим, досягав вух глядачів чіткішим і приємнішим. З огляду на це, архітектору потрібні були знання музики – *musicam scierit* (1. 1, 9).

Від архітектора не вимагають спеціальних знань і навчання медицини (*disciplina medicinae*), але він має бути ознайомлений з медициною – *medicinae non sit ignarus*. Вітрувій пояснює, що ці знання потрібні для визначення повітря здорових і забруднених місцевостей, придатності води, бо без визначення цих умов не можна заснувати ніякого здорового поселення.

Автор говорить також про знання астрономії і законів неба – *astrologiam caelique rationes cognitatas habeat* (1. 1, 3). Адже за допомогою астрономії (*ex astrologia*) визначають схід, захід, південь і північ, а також мають розуміння неба, рівнодення, сонцестояння і руху зірок (1. 1, 10). Без цього архітектор не може знати будову сонячного годинника – *horologiorum rationem omnino scire non poterit* (1. 1, 10). Він повинен також знати ті частини права, які необхідні в побудові будівель з громадськими стінами – *Iura quoque nota habeat oportet, ea quae necessaria sunt aedificiis communibus parietum* (1. 1, 10), а також для розташування водостоків, стічних каналів і вікон, а також водогонів. Все це архітектор повинен знати, щоби, перш ніж приступити до будівництва, вжити заходів стосовно суперечливих справ (1. 1, 10) і врахувати рішення юристів – *responsa iurisconsultorum noverit* (1. 1, 10). При цьому Вітрувій наголошує, що йдеться не про професійні знання, але про обізнаність з цими та іншими науками, про що свідчать такі позиції його поглядів: *Non enim debet nec potest esse architectus grammaticus, uti fuerit Aristarchus, sed non agrammatus* (1. 1, 13) – *Не повинен і не може архітектор бути граматиком, як Аристарх, але не безграмотний; не мусіє бути у Арістохена, але не амосом* (1. 1, 13) – *ні музикантом, як Аристоксен, але не незнайомий з музичними мистецтвами; не п'єктор у Апеллес, але не недосвідчений в кресленні (рисунок), не пластес кветадмодем Мирон сеу Поліклітус, але не незнаючий правил скульптури, не деніо медікус у Гіппократес, але не аніатрологікус* (1. 1, 13) – *і знову ж таки лікарем, як Гіппократ, але не нерозуміючий в медицині, не ін сетеріс доктрініс сінгуларітер ексселленс, але ініс нон інперітус* (1. 1, 13) – *також і в інших науках не повинен бути знавцем, але не бути нікчемом*. Ці висловлювання багаті на епітети (*non agrammatus* – *не безграмотний, non amosus* – *не незнайомий з музикою, non inperitus* – *не недосвідчений, non ignarus* – *не незнаючий*), які одночасно творять фігуру літоти, побудовані за принципом синтаксичного паралелізму з анафорою *non*. Вітрувій зауважує, що сам він приступив до написання твору про архітектуру не як великий філософ, не як красномовний ритор, і не як граматик, вправний у всіх правилах цього мистецтва, а лиш як архітектор, добре ознайомлений із цими науками – *Namque non uti summus philisophus nec rhetor disertus nec grammaticus summis rationibus artis exercitatus, sed ut architectus his litteris inbutus* (1. 1, 18). Тут фігурує один із епітетів архітектора – дієприкметник *inbutus* (*imbutus*) – *наповнений (цими науками)*. Багатомірність знань архітектора підкреслює епітет *omnis*: *officium vero architecti omnibus eruditionibus debeat esse exercitatum* (1. 1, 18) – *Обов'язок (справа) архітектора потребує, щоб він був вишколений у всіх знаннях* (а також 3. praef, 4; 2. 1, 8).

Вітрувій пише, що наука архітектора складається з практики і теорії (*ex fabrica et ratiocinatione*) і дає їхнє визначення (1. 1, 1). Вітрувій впевнений, що вправний архітектор не може сформуватись без таланту і науки – *Neque enim ingenium sine disciplina aut disciplina*

sine ingenio perfectum artificem potest efficere (1. 1, 3). При цьому автор вживає атрибутивне словосполучення *perfectus artifex* – *досконалий митець*, в якому лексема *artifex* виступає як синонім до *architectus* (див. також 6. praef, 6), а лексема *perfectus* як епітет до архітектора.

Характеризуючи здібності архітектора для вивчення цих наук, Вітрувій використовує такі епітети, як *ingeniosus* – *талановитий* і *docilis* – *такий, що добре навчається* – *ingeniosum oportet esse et ad disciplinam docilem* (1. 1, 3), для характеристики інтелекту архітектора в результаті опанування цих наук – такі, як *litteratus* – *грамотний, освічений*, *peritus* – *досвідчений*, *eruditus* – *освічений*, *perfectus* – *досконалий*; для опису рис характеру такі: *non adrogans* – *не самовпевнений*, *facilis* – *податливий, лагідний*, *aequus* – *справедливий*, *fidelis* – *вірний*.

Згадуючи архітекторів минулого (Піфія, Аркесія, Гермогена) автор вживає атрибутивні словосполучення *veteres architecti* (1. 1, 12; 5. 3, 8) – *давні архітектори* і *antiqui architecti* (4. 3, 1) – *стародавні архітектори* з синонімічними епітетами *veteres* і *antiqui*. Епітетами для архітекторів, які проявили себе в будівництві певних споруд і будівель, слугують прикметники: *solertes* (5. 5, 8) – *вмілі, винахідливі, майстерні*, *diligentiores* (5. 9, 1) – *старанніші, акуратніші*, *fretus solertia* (2. praef, 4) – *повний майстерності, usu peritus* (5. 6, 7) – *досвідчений*, *nobilis* (5. 16, 4) – *відомий, славний*, *magni* (7. praef, 15) – *великі*.

Зазвичай, замовники звертали увагу на такі моральні якості архітектора, як чесність, вихованість, скромність, яким відповідають такі дієприкметники-епітети, як *probatus* – *хороший, відмінний, випробуваний, чесний*, *honeste educati* (6. praef, 6) – *добре виховані* та іменники на позначення абстрактних понять: *ingenio pudori* – *благородної скромності*, *non audaciae protervitatis* (6. praef, 6) – *не зухвалої наглості, animo magno* (1.1, 7) – *високим духом*.

Усі епітети, виражені дієприкметниками, мотивовані дієсловами, які позначають цілеспрямовану діяльність, скеровану на досягнення найвищого результату (*perficio, exercito, erudio, educo, nutrio, proba, condecoro, abundo*). Ці дієприкметники мають лише позитивне смислове навантаження і вказують на якість, яка дорівнює нормі або перевищує її (*perfectus, exercitatus, eruditus, educatus, nutriti, probatus, condecorata, abundans*). Дієслівною домінантою словесного портрету архітектора слугують дієслова зі значенням інтелектуальної діяльності, зокрема пізнавальної (*scio, novi*) та дієслово *habeo* з семою «володіння».

Прикметникові епітети переважно відображають розумовий стан архітектора з погляду його грамотності, досвіду, знань. При цьому спеціалізація знань часто мотивується або самим прикметником, зокрема кореневою морфемою (*litteratus* – *littera, non amusus* – *Musa, non agrammatus* – *gramma*), або виявляється через лексичне оточення, вказуючи на об'єкт знань чи досвіду (*graphidos non inperitus, plasticae non ignarus, usu peritus*). Прикметникові епітети *ingeniosus, docilis* і *solertes* належать до лексико-семантичної групи із значенням «активна здатність» і вказують на здатність, майстерність, які мають бути притаманні і необхідні архітектору, а прикметник *ingeniosus* крім цього, визначає здатності і здібності, як видатні (які перевищують норму, загальноприйняті уявлення) [4, ст. 30]. Епітети *non adrogans, facilis, aequus, (ne) cupidus, fidelis* містять семантичну ознаку “той, що веде себе певним чином у відношенні до когось (чогось)” [4, ст. 43] і відображають соціальну поведінку архітектора. Всі епітети (25), вжиті Вітрувієм для характеристики архітектора, належать до позитивно-оцінних, з позитивною конотацією.

Лексичним оточенням слова *architectus* виступають переважно абстрактні іменники на позначення різних наук (10), які слугують видовими поняттями до родової лексеми *disciplina*. У подібному значенні автор вживає також лексеми *litterae*. Крім цього, ключова

лексема *architectus* супроводжується абстрактними іменниками, які вказують: 1) на морально-етичні якості архітектора (*puđor, non protervitas*) та на високі духовні властивості (*animus magnus*); 2) на високі природні здібності (*ingenium*) та здатність створювати щось нове (*solertia*); 3) на творчу та художню діяльність (*ars, fabrica*); 4) на результат інтелектуальної та практичної діяльності (*scientia, eruditio, ratiocinatio, usus*).

Матеріал дослідження показав, що вербальну характеристику архітектора реалізує лексика, виражена абстрактними іменниками, дієсловами, дієприкметниками, прикметниками, які вказують на високі інтелектуальні, духовні та морально-етичні якості архітектора, талант, його чесність майстерність, сумлінне виконання професійних обов'язків, досвідченість. В описі архітектора основним стилістичним засобом виступає епітет, використовується також літота, синтаксичний паралелізм, метафора. У межах цієї лексики простежуються синонімічні пари (*architectus – artifex, disciplina – litterae, veteres – antiqui, peritus – non inperitus, abundans – imbutus*) та гіперо-гіпонімічні відношення. Виокремлені мовні засоби розкривають авторське бачення ідеалу архітектора.

1. Башкеева В.В. Русский словесный портрет. Лирика и проза конца XVIII–первой трети XIX века / В.В. Башкеева. – М., 2000. – 351 с. 2. Беляева Н.Д. Семантико-стилистические функции цветообозначений в портретной характеристике сатирических персонажей // Вопр. рус. яз. и лит-ры / Н.Д. Беляева. – Ереван, 1984. – Вып. I. – С. 178–191. 3. Бохун Н. В. Мовно-стилістичні особливості створення портрета персонажа в іспанській художній літературі XIX–XX століть. : Автореф. дис ... канд. філол. наук / Н. В. Бохун. – К., 2007. – 20 с. 4. Вердиева З.Н. Семантические поля в современном английском языке. – М., 1986. – 120 с. 5. Гусева Э. В. Выразительные и образные средства в создании словесного портрета : на материале марийского романа. Дис... канд. филол. наук / Э. В. Гусева. – Йошкар-Ола, 2007. – 189 с. 6. Досанова С.С. Портретная характеристика героев романа “Война и мир” в переводе на казахский язык // Художественное творчество и взаимодействие литератур / С.С. Досанова. – Алма-Ата, 1985. – С. 100–106. 7. Кузьменко Е. Л. Вербальная характеристика личности : Дис. ... д-ра филол. наук / Е. Л. Кузьменко. – Москва, 2005. – 420 с. 8. Сюта Г. М. Мовно-стилістичний портрет “здрібнілої людини” у поезії українського постмодернізму // Етнос. Культура. Нація. – Дрогобич, 2001. – Вип. 2. – С. 293–297. 9. Forcellini Ae. Totius Latinitatis Lexicon / Ae. Forcellini-Schneebergae. – 1831. – Т. I. – 652 p. 10. Vitruvii de architectura libri decem. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. – Lipsiae, 1912. – 282 p.

ВЕРБАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АРХИТЕКТОРА В ТРАКТАТЕ ВИТРУВИЯ “DE ARCHITECTURA”

Люба Олійник

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина 79000
e-mail: agapeluba@mail.ru*

Проанализированы лексические единицы и фрагменты текста трактата Витрувия “De architectura”, творящие словесный портрет архитектора. Исследованы лексико-семантические

кие и стилистические особенности языковых средств, использованных для характеристики архитектора. Установлено, что в описании архитектора основным стилистическим средством выступает эпитет. Все эпитеты принадлежат к позитивно-оценочным. Выделенные языковые средства раскрывают видение автором идеала архитектора.

Ключевые слова: вербальная характеристика архитектора, лексические средства, стилистические средства, эпитет.

VERBAL CHARACTERIZATION OF THE ARCHITECT IN VITRUVIUS' TRACTATE "DE ARCHITECTURA"

Liuba Olijnyk

*Lviv Ivan Franko National University
Universytetska str. ,1, Lviv, Ukraine 79000
e-mail: agapeluba@mail.ru*

Lexical units and extracts of the tractate "De architectura" by Vitruvius used for the verbal description of the architect are analyzed. Lexico-semantic and stylistic peculiarities of linguistic means for architect's characteristic are studied. The epithets with the positive connotation used for the architect's description are the main stylistic means.

Keywords: verbal characteristic of the architect, lexic, stylistic means, epithet.

Стаття надійшла до редколегії
20.05.2014 р.

Статтю прийнято до друку
20.09.2014 р.